

JUSTYNA PISARSKA

 <https://orcid.org/0000-0002-1884-7125>

Uniwersytet Jagielloński

KATARZYNA ROMAN-RAWSKA

 <https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0003-3851-3971>

Instytut Sławistyki Polska Akademia Nauk

„WAGINA ZNISZCZY TO PAŃSTWO”. PRAKTYKI OPORU W DZIAŁALNOŚCI ROSYJSKIEGO FEMINISTYCZNO-POETYCKIEGO KOLEKTYWU F-PIS'MO

“THE VAGINA WILL BRING DOWN THIS STATE.”

PRACTICES OF RESISTANCE IN THE ACTIVITIES OF THE RUSSIAN FEMINIST-POETRY COLLECTIVE F-LETTER

The article deals with the activities and work of the Russian feminist-poetry collective F-Letter (2017–2021). It analyses both the institutional dimension — that is, the milieu location of the phenomenon within the contemporary Russian literary field — and the ideological dimension — in which the most important goal of the feminist poets was to create an emancipated active lyrical-political subject. The theoretical perspective that constitutes the basis of reflection in the article grows out of the inspiration of Rita Felski's research manifesto *Uses of Literature* and Jacques Ranciere's perspective on the politics of literature.

Key words: F-Letter, feminist poetry, politics of literature, Russian literary field

CELE I ZAŁOŻENIE ARTYKUŁU

Przedmiotem naszego namysłu jest kolektyw rosyjskojęzycznych feministycznych poetek F-Pis'mo, działalność których sytuuje się na styku społecznego aktywizmu oraz twórczości literackiej. Pokażemy miejsce grupy we współczesnym rosyjskim polu literackim, podkreślając znaczenie instytucjonalnego i środowiskowego aspektu zjawiska oraz przedstawimy ich główne założenia twórcze, wedle jakich chcą one „robić wolność sobą”, a poezję oraz — szerzej — język poetycki uznają za formę protestu. Zapleczem teoretyczną są dla nas tezy Rity Felski, która nie rozpatruje literatury jako dosłownego in-

strumentu zmiany społecznej czy lustra społeczeństwa, ale proponuje „spożytkować literaturę [uses of literature]”, jako dokument społecznego samorozumienia oraz specyficzną konfigurację wiedzy społecznej¹. Nie redukujemy więc tym samym literatury do czysto ideologicznej funkcji, która oczekuje praktycznych rezultatów. Ponadto na bazie teorii polityki literatury Jacquesa Ranciere’a² rozpatrujemy twórczość literacką rosyjskich feministek jako narzędzie interwencji we wspólną rzeczywistość symboliczną, przyjmując, że każda literatura może być postrzegana jako publiczny głos w toczących się negocjacjach mających na celu redefinicję granic danej wspólnoty, podważenie istniejącego konsensusu porządku władzy, na przykład poprzez udzielanie głosu tym, którzy go nie mają.

F PIS'MO / Ф-ПИСЬМО

Historia rosyjskiego kolektywu poetyckiego rozpoczęła się 2 stycznia 2017 roku, gdy Galina Rymbu (1990) — rosyjska poetka, krytyczka, tłumaczka i feministka, zaprosiła do swojego mieszkania w Petersburgu wszystkich tych, którzy chcieli dyskutować o feminizmie w literaturze. Jak sama wspomina, liczyła, że przyjdzie kilka osób, przyszło ponad czterdzieści, wśród nich nie tylko poeci i pisarze, ale także aktywiści, artyści i ludzie teatru³. Tym sposobem w 2017 roku w Petersburgu pod nazwą „F-Pis'mo” zaczęło działać seminarium poświęcone współczesnej literaturze i teorii feministycznej, a celem tych spotkań, jak twierdzili sami uczestnicy, było wspólne tworzenie nowych znaczeń i nowej przestrzeni do refleksji nad własnymi praktykami literackimi i teoretycznymi. Na czele powstałej niezależnej literackiej platformy organizującej warsztaty, dyskusje, wykłady i czytanie poezji w Petersburgu stanęły Maria Bikbulatowa, Elena Kostylewa, Stanisława Mogilewa i wspomniana już Galina Rymbu, a także feministki i myślicielki starszego pokolenia: Olga Lipowskaja i Ała Mitrofanowa. Do tego należy też włączyć podobny cykl seminariów na temat teorii feministycznej i literatury

¹ R. Felski, *Uses of Literature*, Blackwell Publishing, Malden–Oxford 2008, s. 8, 77–104.

² J. Rancière, *The Politics of Literature*, Polity Press, Malden–Cambridge, 2011.

³ J.G. Escobar, *F Letter: New Russian Feminist Poetry (and the verse as an explosion, the book as an island)*, *Asymptote*, 7.01.2021, <https://www.asymptotejournal.com/blog/2021/01/07/f-letter-new-russian-feminist-poetry-and-the-verse-as-an-explosion-the-book-as-an-island/> (26.07.2022).

w Jekaterynburgu, zorganizowany przez Julię Podlubnową i Jekaterinę Simonową⁴.

W 2018 roku, na kanwie petersburskich spotkań, powstało czasopismo internetowe na platformie Syg.ma⁵, również o nazwie F-Pis'mo, które funkcjonowało jako przestrzeń konsolidująca środowisko związane z rosyjskojęzycznym pisaniem feministycznym i queerowym. Jak podkreślała Rymbu w przedsięwzięciu tym nie chodziło o stworzenie literackiego feministycznego getta, ale o zmianę obrazu współczesnej literatury rosyjskiej tak, aby była bardziej wrażliwa na płęć i pomogła uczynić niektóre pisarki bardziej zauważalnymi⁶. W czasopiśmie tym publikowano wiersze i eseje dotyczącą filozofii, sztuki, społeczeństwa oraz psychologii autorek i autorów pochodzących z różnych krajów, reprezentujących różne kultury, odmienne feminizmy i sposoby patrzenia na literaturę. F-Pis'mo miało strukturę poziomą, tzn. członkinie kolegium redakcyjnego na równych prawach publikowały swoje wybory poetyckie, przekłady i eseje. Wcześniej obowiązywała struktura demokratyczna: każda publikacja musiała uzyskać zgodę większości członkiń kolegium redakcyjnego. Gdy Galina Rymbu zaproponowała publikację wiersza *Опера-балет гомофобия* poetki Oksany Wasiakiny zgody na to nie wyraziły Elena Kostylewa, Lolita Agamałowa, Katerina Zacharkiw i Stanisława Mogilewa. W liście do Oksany Wasiakiny Kostylewa wyłożyła powody odmowy publikacji, którymi były m.in. braki w języku i eksploatacja tematu walki LGBT (a nie jego przeżywanie). Oburzona stylem tego listu poetka zamieściła na Facebooku post z selfie i gestem „fuck you”. Społecznością feministyczną wydarzenie to wstrząsnęło na tyle, że stało się powodem by znów mówić o hierarchii, jej umowności i kruchości a sama redakcja F-Pis'mo stworzyła statut i sformułowała nowe zasady działania. Dodatkowo poziomy sposób samoorganizacji miał nie tylko pogłębić kobiece/feministyczne pisanie, ale także zmienić społeczną przestrzeń dla literatury⁷. Jedynym z niewielu wymagań, jakie stawiano autorom nadsyłanych tekstów, było dołączenie co najmniej jednego zdjęcia, ryciny lub obrazu. Jak podkreślała Rymbu: „Myślmy nie tylko o tym jak może wyglądać polityka równości płci, ale też czym jest estetyka i poetyka równości płci”⁸. Tym samym strona F-Pis'mo do dziś wygląda jak niekończący się zwój dzieł sztuki.

⁴ М. Бобылева, Ю. Подлубнова, *Поэтика феминизма*, АСТ, Moskwa 2021, s. 39.

⁵ <https://syg.ma/f-writing> (2.10.2022).

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 39–40.

⁸ J. G. Escobar, *F Letter: New Russian Feminist Poetry...*

TEKST ZAŁOŻYCIELSKI

Za tekst założycielski grupy F-Pis’mo uznaje się artykuł Anny Gołubkowej (1973) — poetki, prozaičky i filolożki — *O przemocy ze względu na płeć w środowisku literackim* (*О гендерном насилии в литературном сообществе*⁹), który autorka odczytała 8 września 2019 roku w Galerii „Интимное место” (СПб), podczas dyskusji zorganizowanej przez F-Pis’mo i kuratorów Nagrody im. Arkadija Dragomoszczénki (Премии Аркадия Драгомощенко¹⁰). Gołubkowa podkreśla w nim, między innymi to, że do tej pory nikt nie potrafił udzielić wyczerpującej odpowiedzi na pytanie, czym właściwie jest „kobiecy tekst/kobiece pisanie” i co może on wyrażać. Autorka zwraca także uwagę, że przez całe wieki to właśnie mężczyźni i męska kultura byli głównymi i jedynymi odbiorcami kobiecych tekstów, zatem kobiety pisały tak, jak oczekiwali tego mężczyźni, i z tego powodu nie zdołały wytworzyć własnego języka. Nawet Anna Achmatowa i Marina Cwietajewa weszły do historii literatury pisanej przez mężczyzn wyłącznie dzięki temu, że ucieleśniały w swojej twórczości „kobiecość” wyobrażoną/narzuconą przez mężczyzn. Odpowiadając zatem na pytanie co ma wspólnego brak języka kobiet z sytuacją przemocy ze względu na płeć w środowisku literackim, Gołubkowa odpowiada, że wszystko. Zauważa, że w Rosji wszyscy żyją w sytuacji przymusowego wyciszenia i nawet jeśli czują, że coś jest nie tak, nie potrafią określić, co dokładnie. A kiedy nie można odpowiednio sformułować swoich roszczeń, nie można też dochodzić swoich praw. Zatem wszystko zaczyna się od nabycia prawa do języka, gdy np. słowo „gwałt” zostaje wypowiedziane publicznie. To, podkreśla poetka, jest właśnie ten nieodwracalny moment, po którym zaczynają zachodzić w społeczności radykalne zmiany. Temat przemocy nie bez powodu stał się punktem zwrotnym w dyskusji o języku — tutaj męskiej kulturze najtrudniej jest narzucić kobietom swój punkt widzenia i swoją terminologię, można jedynie, jak to robiono wcześniej, uciszyć dyskusję.

Jak zauważa dalej autorka tym, co wiele traci na systemowej opresji wobec kobiet, jest literatura, gdyż ogromny jej obszar wciąż pozostaje

⁹ A. Gołubkowa, *О гендерном насилии в литературном сообществе*, <https://syg.ma/en/@galina-1/anna-golubkova-o-ghiendernom-nasilii-v-literaturnom-soobshchestvie> (21.04.2022).

¹⁰ Międzynarodowa nagroda przyznawana corocznie młodym (do 27 lat) poetkom i poetom piszących w języku rosyjskim. Nagroda miała na celu wyłonienie aktualnych praktyk poetyckich, które reagują na wyzwania czasu i przyczyniają się do nowego rozumienia poezji. Wielkość nagrody głównej wynosiła 70 000 rubli.

niezbadany. Nawiązując do śmierci powieści – teoretycznej dyskusji na temat malejącego znaczenia powieści jako formy literackiej, Gołubkova proponuje zastanowić się na tym, o jaką powieść chodzi. Ta o bohaterze męskim rzeczywiście może być po prostu nieciekawa, bo temat ten został już wielokrotnie opisany, a jednocześnie istnieje ogromny świat milczących kobiet. Zdaniem poetki prowadzi to do prostych wniosków: przemoc ze względu na płeć w środowisku literackim hamuje postęp i odnowę literatury rosyjskiej, zawężając jej horyzonty¹¹.

Autorka omawianego artykułu poświęca też sporo miejsca kulturowej pracy nad oddaniem kobietom nie tylko ich głosu, ale i należnego im miejsca w literaturze. Jak zapewnia, kobiety muszą mówić i pisać o swoich uczuciach, o swoim spojrzeniu na świat, w końcu o swoich prawdziwych relacjach z kobietami i mężczyznami. Gołubkova postuluje też zrewidowanie historii literatury, wskazanie wielu zapomnianych autorek i autorów i przywrócenie im należnego miejsca w kanonie literackim. Jej zdaniem gdy tylko kobiety staną się w pełni podmiotowe, przemoc ze względu na płeć w środowisku literackim zmniejszy się lub całkowicie zniknie, ponieważ główną pożywką przemocy jest cisza. Wobec tego bronią kobiet w walce o ich prawa musi być słowo.

Przechodząc do kwestii praktycznych, Gołubkova stawia pytanie o to, jak należy się zachować w sytuacji, gdy w środowisku literackim mężczyźni nadużywają władzy, gdy krzywdzą kobiety także poprzez molestowanie i gwałty. Zdaniem poetki wszystkie tego typu przypadki, które trafiły lub trafią do opinii publicznej, należy nazywać wprost i stanowczo potępiać, bo dopiero świadomość, że tego typu zachowania są zauważane i nieakceptowane może realnie wpłynąć na to, że ustaną¹².

NAGRODA IM. ANDRIEJA BIEŁEGO

Omawiana przez Gołubkową postawa nadal należy do rzadkich w rosyjskim środowisku literackim, o czym przypomniały redaktorki czasopisma „F-Pis’mo”, gdy w 2020 roku odmówiły przyjęcia nagrody im. Andrieja Biełego w kategorii „Krytyka literacka i projekty”. Spośród wielu wątpliwości, którymi dzieliły się na łamach czasopisma, na pierwszy plan wysuwa się argument o różnicy w podejściu do problemów dotyczących właśnie przemocy ze względu na płeć w ro-

¹¹ А. Голубкова, *О гендерном насилии в литературном сообществе...*

¹² Tamże.

syjskojęzycznym środowisku literackim. Zdaniem przywoływanej już Eleny Kostylewej członkowie jury nagrody nigdy nie pokazali, że temat ten jest dla nich ważny. I nawet jeśli machinalnie powtarzają, że kwestia przemocy jest istotna, to od razu zastrzegają, że nie jest im bliska. Zatem zgoda na przyjęcie nagrody oznaczałaby, że redakcja „F-Pis’mo” zapomniała o tym, co w feminizmie najważniejsze, czyli o żywych ludziach, uznając ich za mniej ważnych niż nagrody instytucjonalnej władzy, a to, co literackie i estetyczne, okazałoby się ważniejsze od tego, co polityczne¹³. Natomiast Galina Rymbu wyjaśnia, że redakcja „F-Pis’mo” odmówiła przyjęcia nagrody m.in. ze względu na to, że w ówczesnym składzie jury zasiadały osoby, które nigdy nie przeniosły dyskusji na temat przemocy ze względu na płeć, polityki i etyki w odniesieniu do gender do debaty publicznej. W tym kontekście Rymbu nawiązuje też do sprawy poety Kirilla Korczagina, byłego członka jury nagrody im. Andrieja Bielego, który w 2018 roku został oskarżony przez jedną z poetek o gwałt (miało to miejsce w 2013 roku)¹⁴. Rymbu zarzuca jury nagrody, że zamiast wykorzystać ten moment na pogłębioną refleksję nad licznymi skądinąd przypadkami przemocy w środowisku literackim, zamiotło sprawę pod dywan, unikając jakichkolwiek wypowiedzi na ten temat¹⁵. Przypomnijmy, że sama Rymbu w wierszu *Wielka literatura rosyjska (Великая русская литература)* wspomina o molestowaniu, którego dopuścił się wobec niej Zachar Prilepin (Chazar Oblepin):

A potem jak cień snujesz się po wieczorach literackich,
usiłując złapać kogoś
choćby przelotnie za biust,
za pośladki, a jeśli się poszczęści —
tak generalnie to po koleżeńsku
klepnąć po dupie,
a młoda poetka w odpowiedzi
zachichocze.
A jeśli się poszczęści, tak generalnie,
mówiąc *masz niezłe wiersze*,
zwróciłem na nie uwagę!, podejść bliżutko
do mnie. Tak, do mnie. Popatrzeć w oczy

¹³ М. Бикбулатова, *Ф-письмо отказывается от Премии Белого*, <https://syg.ma/en/@mariia-bikbulatova/f-pismo-otkazyvaietsia-ot-priemii-bielogho> (19.08.2022).

¹⁴ Więcej na ten temat: К. Шавловский, *Неотправленное письмо. Константин Шавловский о нормализации насилия в литературном сообществе и о том, почему этого сообщества больше не существует*, <https://www.colta.ru/articles/literature/19855-neotpravlennoe-pismo> (03.06.2022).

¹⁵ М. Бикбулатова, *Ф-письмо отказывается от Премии Белого...*

i szybko wsadzić rękę w džinsy.
Przypominasz sobie, Chazarze Oblepinie?
(przeł. Aneta Kamińska)

Pomimo gestu odmowy przyjęcia nagrody im. Adrieja Biełego przez F-Pis'mo, co stanowiło manifestację możliwości zaistnienia ich teoretycznych postulatów w praktyce, sam fakt jej przyznanie można było odczytać jako próbę konsekracji tego zjawiska przez uznane w tamtym czasie środowiska literackie. Tym samym poetki same przyjęte zostały w poczet pisarek uznanych, mających już swoje miejsce w strukturze pola, a przynajmniej w segmencie literatury ograniczonego zasięgu, czyli nie w domenie kultury popularnej i masowej¹⁶. Gest odmowy, podobnie jak gest samego uznania zjawiska przez środowiska symbolicznie podwyższające status, wzmocnił ich podmiotowość w dwóch obszarach — aktywistycznym, nie przyjęły bowiem uznania od osób, które stosowały wobec nich wcześniej symboliczną i fizyczną przemoc, a także środowiskowym, stały się bowiem tymi, które mogą na nowo ustanowić reguły gry, a więc nie przyjąć nagrody, której się nie odmawia. Także treści przez nie poruszane były odważnym wyłomem w produkcji pola, zmęczonego autorytarnym patronatem państwa i rozszerzającą się cenzurą, co było widoczne po zwrocie autorytarnym, jaki dokonał się po 2008 roku w Rosji. Tematyka dotycząca LGBTQ+, okupacji Krymu i Donbasu, czy wojny w Ukrainie, zamieniana była eskapistycznym poszukiwaniem tematów zastępczych, co kolektyw F-Pis'mo odważnie przełamywał. Środowiska działające niezależnie i oddolnie, poza strefą wpływów państw, poszukując dróg wyjścia, decydowały się na ucieczkę dosłowną lub metaforyczną. W owym czasie jednym z najbardziej popularnych miejsc schronienia było właśnie F-Pis'mo, które w czasach rozkwitu miało setki członków w całej Rosji, tworząc rodzaj „nomadycznej sieci”, niezwiązanej z konkretnym miastem. Nie ulega zatem wątpliwości, że w Rosji feministyczne pisanie oznaczało przede wszystkim praktykę polityczną. Działaczki, organizując seminaria, wykłady, grupy czytelnicze, dyskusje, czytanie poezji w małych galeriach, księgarniach, barach i bibliotekach, uliczne demonstracje i wreszcie zakładając własne niezależne czasopismo internetowe, na łamach którego niejednokrotnie publikowane były teksty opozycyjne, tworzyły szczególnego rodzaju ruch oporu.

¹⁶ K. Roman-Rawska, *Nowy realizm w rosyjskim polu literackim. Literatura i polityka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 21–22.

INNE INICJATYWY I KSIĄŻKI

Feministyczne pisanie w języku rosyjskim to nie tylko F-Pis’mo, istnieją bowiem wiele innych, bardzo interesujących inicjatyw. Pierwszą z nich to projekt „Фем-письмо в Алматы”, czyli seria seminariów zorganizowanych w Almaty w latach 2020–2022 poświęconych feministycznemu pisaniu. Jego organizatorki co miesiąc zapraszały inną wykładowczynię, która uczestniczyła w seminariach, wykładach i dyskusjach. Jak podkreślały, pisarstwo feministyczne to w Kazachstanie format właściwie nieznaną — opisywanie doświadczeń i świadome rekonstruowanie języka literackiego z perspektywy feministycznej długo pozostawały poza uwagą tamtejszych działaczek feministycznych i całego środowiska literackiego. Inicjatywa ta miała zapoczątkować stworzenie własnej społeczności związanej z rozwojem literatury i krytyki feministycznej w Kazachstanie¹⁷. Nie można zapomnieć o kazachskiej inicjatywie „Феминита”, która wydała zbiór poezji queerowej pod tytułem *Под одной обложкой*¹⁸ czy o regularnych seminariach literacko-feministycznych w Berlinie prowadzonych przez Dinarę Rasulewą, ani o seminarium „Teorie i praktyka feministycznego pisania”, które odbyło się przy wsparciu lwowskiej organizacji „Феміністична Майстерня”, a którego efektem była zbiorowa wystawa tekstowa „До вільного письма” zorganizowana we Lwowie. Jak wyjaśnia Rymbu, uczestnicy tego warsztatu tworzyli teksty w języku ukraińskim, białoruskim i rosyjskim, a samo wydarzenie odbywało się w ukraińskim kontekście literackim i feministycznym. Tylko kilka prac na wystawie dotyczyło rosyjskojęzycznej literatury feministycznej¹⁹.

Na koniec, warto zwrócić uwagę na publikację pierwszego feministycznego wydawnictwa jednorazowego „Ышшо одна” w formie czasopisma z tekstami poetyckimi wielu autorów²⁰, i na niezależne czasopismo literackie „Незнание”, założone w 2019 roku przez Arinę Bojko, Lizę Kamieńską i Sanię Gusiewą. Na ich stronie można znaleźć informację, że publikują prozę, creative non-fiction, poezję, przekłady, krytykę i teksty w innych eksperymentalnych formatach. Ponadto interesują je aktualne teksty starające się uchwycić współczesność, jej język, praktyki i zjawiska, powstałe na peryferiach świata literackiego, w instytucjach, ale i poza nimi. Literatura to dla nich przede

¹⁷ <https://fww.kz/about> (21.07.2022).

¹⁸ https://issuu.com/tonkayagran/docs/queer_poetry (08.02.2022).

¹⁹ М. Бикбулатова, *Ф-письмо отказывается от Премии Белого...*

²⁰ <https://fem-books.livejournal.com/1084933.html> (08.02.2022).

wszystkim praktyka społeczna. Pragną, aby w języku rosyjskim pojawiało się więcej bezkompromisowych tekstów artystycznych²¹.

Warto wreszcie wrócić uwagę na wydaną w 2020 roku antologię współczesnej rosyjskiej poezji feministycznej *F Letter: New Russian Feminist Poetry*²² (red. Galina Rymbu, Eugene Ostashevsky i Ainsley Morse). Znalazły się tu wiersze o znaczeniu politycznym, m.in. Lidy Jusupowej, która zainspirowała rosyjską internetową falę dyskusji #metoo, wiersz Jegany Dżabbarowej wspierający sprawę sióstr Chaczaturian czy *Moja wagina* Galiny Rymbu, głośny utwór, który był wyrazem poparcia aktywistki Julii Cwietkowej, oskarżonej o pornografię za opublikowanie dziecięcych rysunków w duchu *body positive*. Znajdziemy tu również złożony, medytacyjny poemat Oksany Wasiakiny, który powstał po śmierci jej ojca, kierowcy ciężarówki, chorego na AIDS; intensywną i filozoficzną poezję miłosną Lolity Agamałowej oraz wiele innych utworów, które — naszym zdaniem — należą do najpotężniejszych dzieł poetyckich tworzonych współcześnie przez rosyjskojęzycznych autorów.

„ROBIĆ REWOLUCJĘ WAGINĄ, ROBIĆ WOLNOŚĆ SOBĄ”

Wspomniany poemat *Moja wagina* Galiny Rymbu z 2020 roku stał się kamieniem milowym w historii rosyjskojęzycznego pisania feministycznego. Dzięki sprawie Julii Cwietkowej świat usłyszał o środowisku F-Pis'mo lub odwrotnie, dzięki poematowi, błyskawicznie przetłumaczonemu na kilkanaście języków obcych, świat usłyszał o sprawie Julii Cwietkowej. *Moja wagina* to utwór liryczny, wrażliwy, intymny, czule traktujący o przełamywaniu tabu kobiecej cielesności, mówiący o niej jako o źródle przyjemności, czymś sakralnym, ale także o źródle cierpień związanym ze stygmatyzacją kobiecego ciała i przemocą, jakiej doznaje ono na każdym etapie życia. W najpopularniejszym kluczu interpretacyjnym twórczość artystek kolektywu odczytywana jest przede wszystkim jako cielesnie zorientowana wykładnia teorii feministycznych²³. Poemat *Moja wagina* warto traktować jednak także jako manifest polityczności feministycznej,

²¹ <http://notknowing.ru/> (09.08.2022).

²² G. Rymbu, E. Ostashevsky, A. Morse, *F Letter: New Russian Feminist Poetry*, isolarii, New York 2020.

²³ S. Sandler, *The Body Returns: Recent Poems by Russian Women*, „Internationale Zeitschrift für Kulturkomparatistik” 2022, 6, s. 45–83, <https://doi.org/10.25353/ubtr-izfk-11ad-b44b> (22.08.2022).

„WAGINA ZNISZCZY TO PAŃSTWO”...

w którym problematyzowane jest napięcie między tym, co prywatne, intymne i publiczne, polityczne bez stawiania wyraźnej granicy między nimi, oraz tekst, w którym autorka poszukuje języka, wymierzonego w demontaż wielopostaciowej opresji, jakiej doświadczają kobiety w Rosji i na świecie.

[...] lubię pojmować ją politycznie,
to nakręca, trzęsie sceną starych idei,
daje nadzieję w braku nowych
metod aktywistycznych.
Robić rewolucję waginą.
Robić wolność sobą.
Myślę sobie, a co, może naprawdę wagina zniszczy to państwo,
przegoni nielegalnego prezydenta,
zdymisjonuje rząd,
zniesie wojsko, podatki dla biednych,
fsb jako strukturę najbardziej nikczemnej władzy i przemocy,
rozprawi się z policją,
konserwatyzmem i rewanżyzmem,
rozwiąże niesprawiedliwe sądy,
uwolni więźniów politycznych,
uczyni niemożliwym zatęchły rosyjski nacjonalizm,
poniżanie uciśnionych, sfabrykowane sprawy,
rozwali oligarchię i patriariat,
sparaliżuje wojska posuwające się po cudzych terytoriach —
coraz dalej i dalej:
w pizdu z militarystką!
Moja wagina to miłość, historia i polityka.
Moja polityka to ciało, życie, czucie.
Mój świat to wagina. Niosę pokój,
ale dla niektórych jestem groźną waginą,
bojową waginą. To mój monolog.

(przeł. Aneta Kamińska)

Choć teza o tym, że „może naprawdę wagina zniszczy to państwo” wydaje się śmiała i politycznie utopijna, to jednocześnie okazuje się dobrze wyczuwać i charakteryzować trend, jaki można od pewnego czasu obserwować w ramach rosyjskich protestów społecznych. Jeśli jeszcze w 2012 roku podczas liberalnych protestów na Prospekcie Sacharowa, kobiety stanowiły 27% protestujących, to potem, do 2017 roku, było ich już średnio 35%. W 2019 kobiety stanowiły już natomiast niemal połowę uczestników ulicznych akcji. Także coraz więcej z nich wychodziło na manifestacje z jakąś wizualną oznaką zaangażowania: transparentem, naklejką, przypinką. Przełomowym momentem, zarówno jeśli chodzi o liczebność uczestniczek, jak i ich widocz-

ność, był protest w 2018 roku przeciwko wyburzeniom Chruszczówek – bloków mieszkalnych, w których ówczesnie w Moskwie mieszkało około milion osób²⁴. Również w aktualnych protestach 2022 roku przeciwko agresji Rosji w Ukrainie wciąż widoczny jest trend wzrostowy. OWD-info, organizacja zajmująca się pomocą prawną dla osób biorących udział w protestach społecznych, zawiadamia także, że wśród zatrzymywanych osób na antywojennych protestach jest coraz więcej kobiet, bo około 44%²⁵, czyli znacznie więcej niż podczas protestów w 2021 roku pod hasłem „Wolność dla Nawalnego”, kiedy stanowiły one około 25% zatrzymanych. Także najświeższe (w chwili, kiedy pracowałyśmy nad tym artykułem) dane dotyczące protestów przeciwko ogłoszonej w Rosji 21 września 2022 roku częściowej mobilizacji wskazują na postępującą feminizację protestów w Rosji, ponieważ wśród zatrzymanych pierwszego dnia akcji 71% osób stanowiły kobiety²⁶.

UTOPIA SIOSTRZEŃSTWA W PRAKTYCE

Sprawa Julii Cwietkowej trwała 3 lata i prawie cały ten czas spędziła ona w areszcie domowym, posiadając status więźnia politycznego, nadany jej przez Stowarzyszenie Memoriał w 2020 roku²⁷. Dopiero 15 lipca 2022 roku aktywistka i artystka została uniewinniona. Chociaż nie ma twardych dowodów na to, że presja społeczna wywierana przez nagłaśniające sprawę rosyjskie kolektywy feministyczne miała bezpośredni wpływ na taką decyzję sądu, to trudno nie zauważyć tu symbolicznej korelacji. Podobnie rzecz ma się ze sprawą ofiar przemocy domowej, którymi były trzy siostry Chaczaturian. Nad nastoletnimi Kriestiną, Angieliną i Marią Chaczaturian ojciec znęcał się fizycznie, psychicznie oraz wykorzystywał je seksualnie przez lata. Obrońcy sióstr wnosili o zmianę oskarżenia, dowodząc, że zabiły w obronie własnej, ale sądzone były początkowo za zaplanowane zabójstwo grupowe. Dzięki tej sprawie w 2018 roku w Rosji rozpoczęła się nowa fala publicznych debat na temat konieczności przeciwdziałania przemocy

²⁴ Dane na podstawie: <https://liberal.ru/lm-ekspertiza/protestnaya-mobilizaciya-2021-kto-vyshel-na-mitingi-i-pochemu> (29.08.2022).

²⁵ <https://www.facebook.com/ovdinfo/photos/a.275700985832857/4836179096451667> (29.08.2022).

²⁶ https://t.me/myagkaya_sila_ru/1176 (22.09.2022).

²⁷ <https://memohrc.org/ru/defendants/cvetkova-yuliya-vladimirovna> (22.09.2022).

„WAGINA ZNISZCZY TO PAŃSTWO”...

domowej i wprowadzenia prawa, które chroniłoby ofiary domowej agresji. Rok wcześniej właściwie zdekryminalizowano przemoc domową. Zawężono jej definicję do tego stopnia, że z oficjalnych danych wynika, iż ofiar śmiertelnych przemocy domowej wśród kobiet w Rosji jest około 300 rocznie. Nieoficjalne dane mówią nawet o ponad 10 tysiącach²⁸. Cykl wierszy Lidy Jusupowej *Wyroki* z 2017 roku, złożony z fragmentów wyroków sądowych, poświęcony jest właśnie tematyce przemocy domowej i konsekwencjom jej depenalizacji. Jusupowa przechwytyje suchy język prawniczy i nie zmieniając ani jednego słowa, stwarza poruszający obraz przemocy zwielokrotnionej, jakiej doznają Rosjanki w zaciszu domowym, oraz w konsekwencji na sali rozpraw, a więc w miejscu, gdzie nominalnie mogą dochodzić swoich praw, realnie zaś są tam ich jeszcze bardziej pozbawiane.

Bliską osobą bliską osobą

osobą

bliską osobą

bliskiej osoby

bliską osobą

bliskie osoby

bliskie osoby

bliskie osoby

bliskie osoby

dwa uderzenia pięścią

dwa uderzenia pięścią

jedno uderzenie pięścią

twarzy

twarzy

głowy

ból

ból

Klimienko S. I. oskarżony o

to, że 01 grudnia 2016 roku

około godz. 21:30,

przebywając w domu mieszkalnym,

pod adresem: <ADRES>,

w czasie trwania zaistniałego konfliktu

z osobą,

prowadzącą z nim wspólne gospodarstwo domowe,

<DANE>, która jest dla niego

bliską osobą

umyślnie wymierzył

dwa uderzenia

pięścią prawej ręki

²⁸ <https://www.bbc.com/russian/news-56083021> (22.09.2022).

w obrębie
twarzy <DANE>,
czym spowodował uszczerbek na zdrowiu oraz fizyczny
ból.
Zgodnie z ustawą federalną z dnia 07.02.2017 roku
No. 8-F3
„O wniesieniu poprawki do artykułu 116 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej”
artykuł 116 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej
przyjął nową redakcję,
zgodnie z którą
nie przewiduje się odpowiedzialności karnej
za napaść fizyczną
pobicie
w stosunku do
bliskich osób.
[...]
Sędzia pokoju
P O S T A N O W I Ł:
Sprawę karną
dotyczącą oskarżenia Klimienki S. I. o popełnienie przestępstw,
zamknąć
z powodu braku ustawowych znamion przestępstwa w czynach
w związku z dekryminalizacją czynu.
konkubinie
bliska osoba
bliskiej osobie
dwóch uderzeń pięścią
trzech uderzeń
trzech uderzeń pięścią
wybiegła
dogonił ją
nosa
głowy
ręki
zasłaniała głowę przed uderzeniami

(Przeł. Katarzyna Roman-Rawska)

W 2019 roku w Rosji organizowane były Marsze Sióstr, na których uczestniczki wyrażały solidarność z siostrami Chaczaturian, a także milczące jednoosobowe pikiety, w których uczestniczyły przede wszystkim młode Rosjanki, żądając uwolnienia sądzonych. Ostatecznie sąd uznał siostry za ofiary przemocy ze strony ojca i wszczął postępowanie przeciwko nieżyjącemu oprawcy. Tej sprawie poświęcony jest wiersz *Jamy siostry Chaczaturian* Jegany Dżabbarowej (1992), która zresztą poetycko wychodzi daleko poza schemat rosyjskiej etnocentrycznej dominacji, wplatając w swoje wiersze elementy kultury islamu. Co stanowiło ważny aspekt feministycznego pisania, któ-

„WAGINA ZNISZCZY TO PAŃSTWO”...

ry miał odchodzić od bycia częścią rosyjskiej literatury (w domyśle pisanej przez etnicznych Rosjan, najczęściej mężczyzn) w kierunku rosyjskojęzycznej literatury, odrzucającej supremację etniczną, męskocentryczną rosyjskość, a w zamian włączającą, inkluzywną dla innych kultur w ramach państwa nominalnie federacyjnego.

jamy siostry Chaczaturian

małe zastraszone dziewczynki
mówią nam: *zapoznaj się,*
to cię nie zabije,
załóż sukienkę, siedź prosto,
zachowuj się skromnie
sprawiaj wrażenie kobiety przyzwoitej
zasada trzysta osiemdziesiąt ósme
jesteś odbiciem swoich przodków, największą hańbą narodu,
umierający język siedzących za stołem,
tam na plaży, gdzie kobiety są zawsze ubrane,
a mężczyźni nieprzyzwoicie obnażeni,
zawodzą potężne czarne fale
błagając z piersi boga na niebiosach
Allah rəhmət eləsin
kolay gəlsin, nie bij
[...]
zabiorę ze sobą twój ból, twoją gorycz, twoją rozpacz,
sól morską nie zmywa się z ramion do końca, Bahar,
rany ciągną się wzdłuż ziemskiej ścieżki straty,
trzy żebra, obojczyk, palec u nogi,
kruche, odzyskane,
nie bij, na litość boską,
gdzie zawsze jest woda, zimna, mętna jak raki,
serce zostaje, a drugie zostaje zakopane
pod rękami mężczyzny,
pijącego jak diabeł,
pod deską do krojenia podzieloną na dwie części
pod dźwiękiem łamanych kości
Allah rəhmət eləsin
kolay gəlsin i zawodzenie nie bij
[...]

(Przeł. Katarzyna Roman-Rawska)

SŁABY CZY SILNY OPÓR?

Reprezentowane przez rosyjskie kolektywy feministyczne praktyki oporu realizują się zarówno na poziomie dyskursywnym, czyli w twórczości, jak i pragmatycznej społeczno-politycznej mobilizacji. Opór

ten wychodzi poza paradygmat heroiczny czy dysydencki, w którym silna jednostka, w historii najczęściej mężczyzna, występuje jako lider politycznych przemian. Działania te wpisują się więc w pojęcie słabego oporu, które Ewa Majewska (powołująca się na m.in. Judith Butler, Sylwię Federici oraz na Sarę Ahmed), określa jako:

Perspektywę współczesnego feminizmu, która dowartościowuje pracę afektywną i reprodukcyjną oraz krytykuje indywidualizm i heroizm właściwy dla klasycznej, liberalnej podmiotowości, wymaga uznania za pełnowartościowe owych niespektakularnych strategii i taktyk, jak też podmiotowości, które te generują²⁹.

Poprzez swoją działalność literacką, publicystyczną oraz kolektywnie aktywistyczną poetki F-Pis' ma brały udział w procesie wytwarzania wyemancypowanej podmiotki liryczno-politycznej — to według nas było właśnie esencją ich słabych, ale silnych jednocześnie praktyk oporu. Twórczość i działalność poetek feministek nie ograniczała się jedynie do wskazywania rys i problemów oraz oplakiwania czy krytyki opresyjnego systemu, lecz była także nastawiona na wyobrażenie i wytworzenie innych możliwych porządków społecznych, w których głos odzyskują jednostki i grupy, dotychczas tego głosu pozbawiane, co na koniec ilustruje kolejny fragment utworu *Wielka literatura rosyjska* Galiny Rymbu:

Przede wszystkim, nasza to nie rosyjska.
Nasza jest różna. Rosyjskojęzyczna, bilingwalna,
polilingwalna,
anarchistyczna, niefallocentryczna,
nie patriotyczna. ONA JEST PRZECIWIW
zatechłemu patriotyzmowi i państwu reżimowemu
z zasady. Zawsze była.
I nie jest wielka,
tylko OTWARTA.

Ale
to
literatura
przyszłości.

TO

LITERATURA

PRZYSZŁOŚCI

(Przeł. Aneta Kamińska)

²⁹ E. Majewska, *Słaby opór. Obraz, wspólnota i utopia poza paradygmatem heroicznym*, „Praktyka Teoretyczna” 2019, nr 2(32), s. 11.

REFERENCES

- Bikbulatova, Mariya. “F-pis'mo otkazyvayet-sya ot Premii Belogo.” [Бикбулатова, Мария. *Ф-письмо отказывается от Премии Белого*] <<https://syg.ma/en/@mariia-bikbulatova/f-pismo-otkazyvaietsia-ot-priemii-bielogho>>.
- Bobylyova, Mariya, Podlubnova, Yuliya. *Poetika feminizma*. Moskwa: АСТ, 2021: 39 [Бобылева, Мария, Подлубнова, Юлия. *Поэтика феминизма*. Moskwa: АСТ, 2021: 39].
- Escobar, José García. “F Letter: New Russian Feminist Poetry (and the verse as an explosion, the book as an island).” *Asymptote*, <https://www.asymptotejournal.com/blog/2021/01/07/f-letter-new-russian-feminist-poetry-and-the-verse-as-an-explosion-the-book-as-an-island/>.
- Felski, Rita. *Uses of Literature*. Malden/Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
- Golubkova, Anna. “O gendernom nasilii v literaturnom soobshchestve.” [Голубкова, Анна. “О гендерном насилии в литературном сообществе”] <https://syg.ma/en/@galina-1/anna-golubkova-o-ghiendernom-nasilii-v-literaturnom-soobshchestvie>.
- Majewska, Ewa. “Słaby opór. Obraz, wspólnota i utopia poza paradygmatem heroicznym.” *Praktyka Teoretyczna* 2019, no. 2(32): 11.
- Ranciere, Jacques. *The Politics of Literature*. Malden/Cambridge: Polity Press, 2011.
- Roman-Rawska, Katarzyna. *Nowy realizm w rosyjskim polu literackim. Literatura i polityka*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2020: 21–22.
- Rymbu, Galina, and Ostashevsky, Eugene, and Morse, Ainsley. *F Letter: New Russian Feminist Poetry*. New York: isolarii, 2020.
- Sandler, Stephanie. “The Body Returns: Recent Poems by Russian Women.” *Internationale Zeitschrift für Kulturkomparatistik* 2022, no. 6: 45–83 <<https://doi.org/10.25353/ubtr-izfk-11ad-b44b>>.
- Shavlovskiy, Konstantin. “Neotpravlennoye pis'mo. Konstantin Shavlovskiy o normalizatsii nasiliya v literaturnom soobshchestve i o tom, pochemu etogo soobshchestva bol'she nesushchestvuyet.” [Шавловский, Константин. “Неотправленное письмо. Константин шавловский о нормализации насилия в литературном сообществе и о том, почему этого сообщества больше не существует”] <<https://www.colta.ru/articles/literature/19855-neotpravlennoe-pismo>>.
- <<https://liberal.ru/lm-ekspertiza/protestnaya-mobilizacziya-2021-kto-vyshel-namitingi-i-pochemu>>.
- <<https://www.facebook.com/ovdinfo/photos/a.275700985832857/4836179096451667>>.
- <https://t.me/myagkaya_sila_ru/1176>.
- <<https://memohrc.org/ru/defendants/cvetkova-yuliya-vladimirovna>>.
- <<https://www.bbc.com/russian/news-56083021>>.
- <<https://fww.kz/about>>.
- <https://issuu.com/tonkayagran/docs/queer_poetry>.
- <<https://fem-books.livejournal.com/1084933.html>>.
- <<http://notknowing.ru/>>.
- <<https://syg.ma/f-writing>>.